

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Notícies sobre El Pelegrí Apassionat de Joan Puig i Ferreter

Xavier Fort

FEBRER 1982

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

NOTÍCIES SOBRE EL PELEGRÍ APASSIONAT DE
JOAN PUIG I FERRETER.

INTRODUCCIÓ

El sol fet d'acabar-se amb una obra literària com El Pelegrí Apassionat comporta un risc evident, una gosadia notable i una responsabilitat que, quan es tracta d'estudiar el tractament que l'autor proporciona a determinat personatge, esdevé francament onerosa. Justament, és el cas del treball que em proposo de sotmetre a la consideració dels meus possibles lectors. Però anem a pams, que tot arribarà.

El Pelegrí Apassionat és l'obra més extensa de la novel·lística catalana moderna. És una creació excepcional, com excepcional fou el seu autor Joan Puig i Ferrer. Cuito a dir que, bé que potser no és la seva millor creació literària -- per motius que insinuaré més enllà -- sí que fou una veritable obsessió, gosaria a dir patològica, per al seu autor, que hi cavil·là durant dotzenes d'anys abans de decidir-se a donar-li l'estructura definitiva. En algun altre lloc i en alguna altra ocasió he exhumat dades sobre aquest procés, que ara ací fóra massa llarg d'explicitar, atesa l'extensió mínima de què dispo i que, degudament explicades, ocuparien gairebé tot un volum. Tot excusant-me d'aquest examen minuciós -- que tanmateix no ve a tomb de cara al tema que em proposo --, però sense renunciar a fer algunes precisions quan caldrà, hauria de manllevar moltes de les opinions adés favorables, adés adverses, que la publicació de l'enorme novel·la de Puig i Ferrer ha merescut. No ho faré, amb una sola excepció que, per imparcial, em mereix un gran respecte.

Abans de transcriure-la, vull fer constar que El Pelegrí Apassionat, tot i la seva notabilíssima importància literària, ha estat una obra absolutament desconeguda del públic lector de Catalunya, per diverses raons : perquè els onze volums publicats -- el dotzè i darrer encara és inèdit, però suposo que per no

gaire temps-- ho han estat a l'exili, i llur difusió i lectura a Catalunya ha constituït un privilegi d'uns quants --bé que importants-- lletraferits; perquè en eixamplar la temàtica de Janet Masdéu --protagonista d'El Cercle Màgic, que és l'autor mateix-- i tot fent-hi concórrer escenes-clau de Camins de França, es ficà amb tota la complexitat i els problemes de la Catalunya autònoma de 1932, i convoca i fa sortir a la seva gran novel·la una bona part dels homes que assumiren la responsabilitat del govern del país en aquella època tan gloriosa com efímera.

Es una responsabilitat que, com els altres i en un grau diferent, comparteix Puig i Ferrer mateix, però amagant-se, com a novel·lista, sota una ficció que en realitat no enganyà ningú i que li proporcionà molts disgustos --altrament previstos per ell mateix-- i l'ostracisme literari. És un fet que l'edició a Perpinyà dels onze volums apareguts fins ara d'El Pelegrí Apassionat, tot i llur difusió quasi clandestina i, en tot cas, minoritària, ha fet que el nom i l'obra de Puig i Ferrer hagi estat silenciada sistemàticament i oblidada expressament per alguns dels cenacles que se sentien afectats de ple per tot allò que l'escriptor insinuava --amb raó o sense, i sovint sense massa motiu per part de l'autor-- en la seva magna obra el nom de la qual rodolava arreu, malgrat que poques persones en poguessin acreditar una coneixença aprofundida. No fa pas més de set o vuit anys que la reivindicació literària de Puig i Ferrer --en part i deixant de banda falses modèsties, amb una notable contribució meua-- ha pres cos, amb resultats francament positius.

I ara cal que em refereixi al judici que, entre molts d'altres que hauria pogut treure a la llum, prefereixo i que em servirà com a succinta introducció a la idea d'El Pelegrí Apassionat. Tot tractant de l'"Elegia i inventari del món perdut", i després de referir-se a assagistes i historiadors com Ferrater Mora, Vicens-Vives i Joan Fuster, el meu amic i professor Joaquim Molas (La literatura de postguerra, Ed. Dalmau, Barcelona 1966, p. 16) diu: "Tanmateix, els assagistes no foren els únics que es proposaren aquests temes d'investigació. Alguns escriptors, des de posicions estètiques, de vegades oposades, també hi contribuïren amb notable eficàcia. Així, per exemple, Joan Puig i Ferrer

i Josep Pla, autors d'una producció ja molt extensa anterior al 39, ens donaren, amb posterioritat a aquesta data, un retaule rigorosament moral de la Catalunya del nostre segle. El Pelegrí Apassionat (1953-63), del primer, és un veritable roman à clef, barreja de fantasia, de crònica de fets i de justificació personal, que intenta d'esbossar un panorama crític de la vida catalana contemporània. Entenguem-nos, però. No crític-històric, sinó moral i, en definitiva, individual. El conjunt, perfectament arquitecturat en dotze densos volums, insisteix en les actituds i les tècniques pròpies de l'autor : anàlisi interior que, molt sovint, arriba a la més implacable crueltat ; tensió angoixada, i passions desbordants; situacions-límit, densitat moral. En suma, les d'una obra que si, d'una banda, és la darrera conseqüència de la gran novel·la del Vuit-cents --de Goethe i Dostoievski, principalment--, de l'altra podria inscriure's dins les primeres avantguardes existencialistes."

Considero aquests mots com a definitius i m'estalvien de formular d'altres conceptes pel meu compte o de cercar-ne d'altres en diversos comentaris generals a l'obra que han aparegut en publicacions sobretot de l'exili. Però cal tenir en compte, d'entrada, una sèrie de fets importantíssims. El Pelegrí Apassionat és, en efecte, una novel·la en clau, és a dir que els personatges que hi surten -i n'hi ha llargues dotzenes- són reals, almenys en llur majoria, i començant per l'autor mateix, que és Janet Masdéu ; aquests personatges, però, i a diferència del que passava a El Cercle Màgic, tot i que hi apareixen sota la peculiar tècnica metonímica de Puig i Ferrer, no són d'una sola peça, i m'explicaré. Dins El Pelegrí Apassionat, i sobretot d'ençà dels volums quart o cinquè, de vegades una personalitat real és migpartida entre dos o més subjectes novel·lístics; i a la inversa, dos o més persones reals són refoses en un sol personatge de l'acció de la novel·la. Com es pot comprendre, això dificulta molt la identificació de cadascú, tret de casos indiscutibles. Anys enrera, em consta que algú havia intentat de confegir un diguem-ne "diccionari" de la galeria de personatges -sobretot polítics i homes públics de Catalunya- que desfilen per la novel·la; a hores d'ara, desapareguts molts dels contemporanis de l'acció, esdevé molt difícil, si no impossible, d'intentar-ne la

reconstrucció fidel. Pel que fa al cas que motiva el present treball, miraré de treure'n l'entrellat fins on em serà possible.

Cal no perdre de vista alguns dels conceptes que conté el paràgraf que he transcrit abans : fantasia i justificació personal. Són essencials per a la comprensió de l'obra; la fantasia hi juga un paper de primer ordre, però la justificació personal hi esdevé una veritable obsessió, sobre la qual em permetré d'insistir més enllà. L'anàlisi interior -i exterior- arriba a la crueltat més implacable: vet ací una tendència de l'escriptor, ja detectada en novel·les anteriors, que no estalvia ni la pròpia personalitat; però aquesta tendència fa que una enorme majoria dels personatges mitificats o mixtificats per Puig i Ferrer a El Pelegrí Apassionat, en surti molt malparada, sobretot pel que fa als polítics. Al final del cicle novel·lístic -el dotzè volum encara inèdit- no se salva ni ell mateix, tot i les intencions redemptores que esbossà en el projecte de l'obra i a les quals em referiré breument quan sigui l'hora. No sé si aquesta actitud per part de Puig i Ferrer podria qualificar-se com a sado-masoquisme; perquè no estic capacitat per a judicar-ho; però em fa tot l'efecte que no m'allunyo massa d'una probable veritat, tot tenint en compte la complexíssima psicologia de Puig i Ferrer -complex d'heroi, d'estar per damunt del bé i del mal, de creure que a l'artista li és permès tot; coses que sintèticament ja he tractat d'explicar en d'altres publicacions meves- que confio de documentar aviat amb testimonis facultatius. I que el meu possible lector em faci gràcia d'aquesta ja massa llarga introducció, que he cregut necessària; ara entrarem pròpiament dins el tema que és l'objecte d'aquestes ratlles.

DIGRESSIÓ HISTÒRICA

Un dels personatges que desfilen per la novel·la de Puig i Ferrer és Josep Tarradellas, que hi apareix al volum setè (Les profanacions, tercer de "Els drames", Ed. Proa, Perpinyà 1958) i torna a sortir a l'onzè i darrer dels publicats (Pel camí dels desgreués, segon d'"Els desgreués",

íd. 1963). Fóra inútil de dir que Tarradellas hi apareix tan maltractat com la majoria dels altres. Josep Tarradellas no és pas un dels protagonistes principals de la novel·la, ni de bon tros; més aviat fa l'efecte que la seva inclusió -dins el llarguíssim procés de gestació del llibre, al qual ja m'he referit- hi és tardana, gairebé diria com a afegitó per tal de "justificar" certes actuacions que s'imputaven a Puig i Ferrerter pràcticament des de l'endemà de l'ensulsiada de Catalunya a mans de les tropes franquistes. Dic això, i encara hi insistiré, perquè la coneixença i el tracte personal entre Joan Puig i Ferrerter i Josep Tarradellas mai no foren intenses ni en l'aspecte personal ni en el polític; em consta, no pel testimoni de Puig i Ferrerter, a qui no he conegut, sinó pel de Tarradellas, amb l'amistat del qual m'honoro i al qual, sobretot en les circumstàncies actuals, vull confirmar la meua adhesió i reconeixença per tot allò que representa. Però abans de començar la diagnosi del protagonisme de Josep Tarradellas dins El Pelegrí Apassionat, em sembla ben oportú d'establir una mena de retrats paral·lels, breus, del protagonista i de l'autor.

Josep Tarradellas i Joan (Cervelló 1899) començà a actuar dins el catalanisme als divuit anys; fundà periòdics, agrupacions polítiques, centres d'activisme. A l'adveniment de la República Catalana -després Generalitat de Catalunya- començà a exercir càrrecs polítics de responsabilitat. Membre de l'Esquerra Republicana de Catalunya des de la seva fundació el 1931, fou diputat a les Corts de la República i, el 1932, al Parlament de Catalunya. Puig i Ferrerter (la Selva del Camp 1882 - París 1956), en canvi, mai no es dedicà a la política activa fins que, a instàncies d'amics, per conveniència personal i en bona part per oportunisme, s'afilià també a l'Esquerra, fou igualment diputat a les Corts de Madrid i al Parlament de Catalunya i, com Tarradellas, assolí càrrecs públics de govern, salvades les distàncies. Tinc motius per a sospitar que la coneixença mútua no s'establí gaire abans de 1931, i encara i sempre molt superficialment. Mai no col·laboraren plegats en cap publicació ni en cap acció política d'envergadura. Vegem, però les coincidències respectives en els càrrecs de govern que ambdós ostentaren.

Josep Tarradellas ja fou nomenat Conseller de Governació del segon govern pròpiament dit de la Generalitat de Catalunya el 29 de desembre de 1931, i tornat a nomenar al tercer, el 3 d'octubre de 1932; al quart govern, 19 de desembre de 1932 afegí a la cartera de Governació la de Sanitat, fins que el 24 de gener de 1933 fou substituït, a Governació, per Josep Irla i Bosch, (que no havent arribat a fer-se càrrec de la cartera fou reemplaçat per Joan Selves i Carner el 7 de febrer), i a Sanitat -amb l'afegitó d'Assistència Social- per Josep Dencàs i Puigdollers. Tarradellas ja no tornaria a ocupar càrrecs de govern fins després del bienni desafortunat que s'obrí amb els fets del 6 d'octubre de 1934. En el Consell de la Generalitat nomenat el 31 de juliol de 1936 sota la presidència de Lluís Companys i Jover -que ja tornava a ésser president d'ençà del primer de març-, Tarradellas obtingué la cartera de Serveis Públics; i en el mateix Consell, Joan Puig i Ferrer assolí per primera vegada un càrrec de govern amb la Conselleria d'Assistència Social, en la qual substituïa el doctor Manuel Corachan. Al Consell següent, del 6 d'agost de 1936, ja en plena guerra civil, Tarradellas aglutinà les carteres d'Economia i Serveis Públics, i Puig i Ferrer continuà amb la seva fins que el 26 de setembre, ja a l'exili, fou substituït per Antoni Garcia i Birlan, mentre Josep Tarradellas passava a ocupar, en la mateixa data, la Presidència del Consell -com si diguéssim primer ministre- i la Conselleria de Finances. Aquests dos càrrecs els ostentaria encara al Consell nomenat el 17 de desembre de 1936 i, amb l'afegitó de la Conselleria de Cultura -que havia quedat vacant per la sortida de Catalunya de Ventura Gassol i Rovira, que n'era el titulat de sempre i que fou reemplaçat provisionalment per Antoni M. Sbert i Massanet- al Consell format el 3 d'abril de 1937. El 16 d'abril, Tarradellas mantingué la Presidència del Consell i les Finances (conseller primer), i deixà la Cultura a mans de Sbert. Al Consell del 5 de maig de 1937 no hi figura Tarradellas, però torna a aparèixer al govern constituït el 29 de juny de 1937 -el darrer de la Generalitat- com a Conseller de Finances. Tarradellas abandonà Catalunya, camí de l'exili, pel febrer de 1939, quan l'exèrcit franquista ja havia ocupat tot el territori català.

Fins ací la trajectòria de Tarradellas com a home de govern a l'interior. No cal ésser gaire sagaç per a veure la diferència enorme de la seva vida política amb la de Puig i Ferrer; Tarradellas arribà a ocupar el càrrec de més responsabilitat dins el govern, després del President, mentre Puig i Ferrer només ocupà un càrrec de menor importància durant dos mesos escassos. La "convivència" política d'ambdós fou, doncs, escassa; fins i tot cal remarcar que les intervencions de Puig i Ferrer als parlaments de Madrid i de Barcelona foren més aviat escasses i d'interès discret; poques setmanes després de l'esclatament de la guerra, Puig abandonà Catalunya amb una missió oficial molt delicada, de la qual caldrà parlar perquè és a la base del tema que tracto. Tarradellas, en canvi, des dels seus alts càrrecs i sobretot des de la Conselleria de Finances, procurà d'endegar fins al possible l'economia de la Generalitat en aquells temps anàrquics, i posà en marxa les indústries de guerra del govern autònom de Catalunya (vegeu el seu discurs al Parlament de Catalunya del primer de març de 1938 sobre L'obra financera de la Generalitat de Catalunya, publicat el mateix any, i l'estudi exhaustiu de Josep M. Bricall sobre Política econòmica de la Generalitat (1936-1939), vol. I., Barcelona, Ed. 62, 1970).

Després de la seva marxa de Catalunya, Puig i Ferrer es desentengué de la política catalana, tret de les meditacions que el durien a escriure alguns dels volums de El Pelegrí Apassionat. Tarradellas, en canvi, després de l'exili forçat, romangué al seu lloc; el 1941, ocupada mig França pels alemanys, estigué reclós uns quants mesos, juntament amb Ventura Gassol i d'altres, a la presó d'Ais de Provença, pendent que es resolgués una demanda d'extradició formulada pel govern franquista al de Vichy, que fou denegada finalment, cosa que els estalvià la sort del president Companys. Afusellat el President a Barcelona per l'octubre de 1940, el succeí a la Presidència de la Generalitat a l'exili Josep Irla i Bosch, com a President que era del Parlament des de 1938. El president Irla (Sant Feliu de Guíxols 1874 - Sant Rafael de Provença 1958) abandonà el càrrec per motius de salut, i el

7 d'agost de 1954, vint-i-quatre diputats del Parlament de Catalunya -dels quals només nou eren presents, del total de vuitanta-cinc que constituïen el Parlament de Catalunya- elegien Josep Tarradellas President de la Generalitat. L'acte se celebrà a l'ambaixada de la República Espanyola a Mèxic -és a dir, en territori jurídicament "nacional"- i d'aleshores ençà, l'honorable Josep Tarradellas exerceix amb tanta prudència com habilitat i tenacitat la primera magistratura del nostre poble..

El lector es farà càrrec que tanta digressió diguem-ne històrica no té altre objecte sinó situar cadascun dels personatges -protagonista i autor- que em proposo de sotmetre a anàlisi. I com que ja comença a ésser-ne l'hora, val més abreujar i anar de dret al gra.

ASPECTES CONTRADICTORIS DE LA PERSONALITAT DE PUIG I FERRETER

En primer lloc cal considerar el com i el per què Josep Tarradellas juga un paper notable en dos, sobretot, dels volums de El Pelegrí Apassionat. No és un paper de primera fila, com deia abans, però prou important per a cridar l'atenció. També deia que el personatge no hi surt gens ben parat, i sobre aquest punt caldrà examinar-ne els motius, mal que sigui de forma esquemàtica perquè l'espai de què dispo no dóna per a més. Una consideració prèvia em portaria a analitzar amb microscopi tota la gestació i la producció de El Pelegrí Apassionat; hi renuncio per les raons d'espai esmentades. Però crec que unes quantes idees prèvies, bé que hagin estat repetides en d'altres treballs meus o d'altri, no seran pas sobrerres. En la seva magna novel·la-riu, obra que Puig i Ferrerter considerava com la culminació de la seva carrera literària -i ho fou, en realitat-, l'autor refon, amplia, modifica i magnifica tota la seva obra dramàtica i narrativa anterior, o almenys una enorme part d'ella, i hi afegeix volums sencers on refereix els seus drames amorosos, financers,

de tot ordre, posteriors al seu exili. La lectura de El Pelegrí Apassionat i l'estudi profund de la novel·la -que encara no és fet del tot- dóna prou raó de tot plegat. Hi ha un altre text, importantíssim i contemporani a la redacció de El Pelegrí Apassionat, que il·lustra en bona mesura la gestació de l'obra : parlo de Ressonàncies. Diari d'un escriptor, 1942-1952 (al qual text em referiré, en endavant, pel manuscrit original, una fotocòpia del qual tinc en usdefruit per gentilesa de l'amic Guillem J. Graells, i no per l'edició seleccionada publicada per Ed. 62, Barcelona 1975).

La gestació de El Pelegrí Apassionat fou lenta, laboriosa i vacil·lant. Fóra inacabable d'esmentar les mutacions d'estructura, de títols, de distribució de l'obra, fins i tot el nombre de volums que havia de tenir; concebuda, com sabem, arran de El Cercle Màgic i de Camins de França, trigà més de deu anys a ésser començada a redactar, segons Puig i Ferrer mateix, i l'edició del primer volum no aparegué fins a 1952. La idea, tanmateix, rodolava d'una manera molt intensa pel cervell de l'autor que, en realitat, el 1940, encara no sabia ben bé com la desenvoluparia ni com s'hauria d'acabar. Donem-li la paraula a ell mateix : " Napoleó a Santa Helena. Com davalla la seva salut, com es va extingint aquest gran home ! Però ell ja ho havia fet tot; la seva immortalitat estava assegurada. Jo és com si no hagués fet res, si no puc acabar aquesta obra. Tot l'anterior, què val ? Comptaria quan jo no hi seré ? Escriure això em dóna forces per seguir endavant i l'obra creix cada dia més en el meu pensament. Si no puc acabar-la, Janet serà un heroi fallit com jo. Si l'acabo, ell i jo serem dos herois (...) De vegades penso que no és possible que jo mori sense fer aquesta obra, que Déu no ho voldrà. Aquest pensament em torna el vigor, la joia de la vida. L'obra, en el fons, contindrà la lloança del món, perquè al final Janet comprendrà que tot està bé. Depurat, veurà que la Creació és bella i gran, que no podia ésser altrament i que el mal del qual tant ha volgut fugir -i en el qual tant haurà caigut- és la prova que li cal a tot home per arribar a l'excels" (Ressonàncies, 18-19).

Això, escrit el 1942, als seixanta anys de l'autor, no fa més que reblar el clau de la vocació o obsessió d'"heroi" de Puig i Ferrerter; un heroi que triomfa i fracassa, que s'enlaira als cims més alts de la virtut i davalla a les pregoneses de la indignitat. Si a Camins de França Puig i Ferrerter parla en primera persona, a El Pelegrí Apassionat ho fa en tercera; Janet Masdéu fou creat a El Cercle Màgic; ara, l'autor es val -mutatis mutandis- de la tècnica del seu admirat Cervantes al Quixot: l'aparició de manuscrits incoeguts, i la interpolació malèvola de les narracions de Janet, permeten a Puig i Ferrerter de prosseguir una obra que potser, sense aquest recurs, no hauria arribat a la dimensió que té i que qui sap si hauria guanyat en qualitat a expenses de la quantitat.

Aquesta idea de l'"heroïsme", tan pròpia de Puig i Ferrerter des dels anys de la juvenesa, reprèn amb força al llindar de la senilitat. Només així es pot explicar la seva actitud acusatòria a tot el país que l'havia enlairat al cim de l'Olimp dels seus literats i que l'havia tingut com a governant. Enveja? Odi? Menyspreu? Potser res de tot això i potser una mica de tot. Em sap greu de no poder aprofundir, ací, alguns d'aquests aspectes tan contradictoris de la personalitat complexíssima de Puig i Ferrerter; la temàtica del present opuscle em constreny a limitar-me.

TROBADA I TOPADA DE PUIG I TARRADELLES

Ja hem vist com les relacions personals entre Puig i Ferrerter i Josep Tarradellas no foren gaire intenses ni abans de la guerra, ni després. Si hem de creure Puig i Ferrerter, la darrera vegada que es veieren devia ésser el 1940, arran de l'exili del Conseller de Finances. No es tornarien a veure fins al cap de sis anys, segons Puig i Ferrerter, que ho relata així: "Per fi, al cap de sis anys de separació, ens hem pogut reunir Tarradellas, Ventura Gassol i jo. Gran i animada conversa de tres hores. Estranya impressió meva. Jo he suscitat la discussió. Disconformitat amb ells. Tarradellas no vol formar part del Govern de l'exili, fa la traveta als consellers, particularment a

Pi i Sunyer (Carles Pi i Sunyer, Conseller de Cultura del darrer Govern de la Generalitat) a qui espera veure caure en el ridícul, a qui posa paranys per a fer-lo caure lamentablement. Però que Ventura aprovi això i que fins admiri a Tarradellas per una tal actitud, m'ha sorprés, m'ha escandalitzat. Jo el creia un altre. Més m'ha sorprés veure'l disposat a fer el mateix amb Josep Carner a qui té una gelosia rancuniosa. I Catalunya amb tot això, doncs? Desil.lusió i tristesa per la meva part" (Ressonàncies, 458).

Aquesta trobada, si hem de donar crèdit a Puig i Ferrer -i no veig cap raó per a no donar-n'hi- s'esdevenia a l'estiu de 1946, justament quan Puig i Ferrer esbossava el que seria volum setè de El Pelegrí Apassionat, segons les memòries esmentades. No cal rumiar gaire per a creure que la inclusió de Tarradellas a l'obra es concretà en aquest fet. I ara anem a veure com el nostre autor plasmà aquesta idea, que apareixeria amb força a l'esmentat volum setè, escrit el 1946 i publicat el 1958 (Les Profanacions) i reprendria a l'onzè (Pel camí dels desgreuges, 1963).

Resulta, d'entrada, que a dreta llei, ningú no pot acusar Puig i Ferrer pel fet d'haver bescantat ningú, perquè ningú no és anomenat pel nom propi enlloc, ni al diari pòstum. Però els metònims més importants són tan transparents, el context en què es mouen els personatges és tan poc dissimulat, que l'escàndol era i és inevitable, i torno a repetir que això ha estat la causa primera i única de l'ostracisme en què s'ha mantingut l'obra de Puig i Ferrer a casa nostra durant tants anys. Però com també he dit fa estona, sovint d'un personatge real en fa dos a la novel.la, i a l'inrevés. El primer cas és perfectament aplicable a Tarradellas. Sembla que costà una mica a Puig i Ferrer de trobar un nom sota el qual s'amagués aquell Tarradellas amb el qual no s'entengueren a la famosa entrevista de 1946. Deixem que ens ho expliqui ell mateix: "El braç dret de Comparet -per a les intrigues i les infàmies es dirà Trencall" (Ressonàncies, 667); "Trepadella, per a l'Aventura de Galidònia" (Id. 610). Finalment, el metònim triat fou Terragada, però compartit amb un altre, que el substi-

tuiria quan calgués : "Essencialíssim : Terragada i Mascarell són l'encarnació d'una mateixa persona, d'un mateix esperit. L'un és el doble de l'altra, el sosie moral. Cal, per als dos, una ambigüitat, un enigma. Cal que Terragada desaparegui després del llibre vuitè (que fou Els amants enemics). Misteriosament. Emportat pels alemanys a un camp de concentració? Ningú no sap res d'ell. El tenen per mort. En fi, és un desaparegut. Llavors Mascarell, que era l'eminència grisa, el secretari, el conseller, o com el dimoni privat de Terragada, se li substitueix, pren el seu lloc, l'encarna, és a dir, encarna les seves ambicions de riquesa, de poder i la duresa del seu tremp inhumà (...). Un dia, però, Terragada reapareix. Turment, drama, lluita, angoixa, rancúnia de Mascarell que ja el tenia per mort. (Escena entre Mascarell i Janet, amb el turment de Mascarell per fons). Escena de l'acte de Perpinyà més tard. Terragada i Mascarell reunits, i amb ells Gentil (Ventura Gassol) i Llavaneres (Ferran Canyameres), tots quatre junts en un míting patriòtic per celebrar la reaparició de Terragada i la seva reconciliació amb Mascarell. Finis Cataloniae, crida Janet ..." Això és l'esquema que Puig i Ferrer havia traçat i que no arribà a plasmar exactament a la novel·la (Ressonàncies, 672-673), però que demostren fins a quin punt la fantasia ha de substituir la realitat.

Encara, i abans de tractar dels esments a Tarradellas dins El Pelegrí Apassionat, un altre testimoni d'un fet que jo atribuiria al 1946, quan el president Josep Irla i Bosch volia formar un govern de la Generalitat a l'exili a base de grans personalitats de la cultura catalana. Diu Puig i Ferrer : "Jo vull servir el meu país amb la ploma" em vaig dir aquí a França, a partir de l'any 40. Dins un partit polític mai no tindria la llibertat que em cal. Feia temps que això em voltava pel cervell. La decisió la vaig anunciar a Tarradellas quan va tornar de Suïssa per reprendre les seves activitats polítiques. Decisió irrevocable. En va Tarradellas em pregà que acceptés d'esser diputat quan tornàrem a Catalunya. "Et dispensarem d'anar al Parlament, de fer mítings, de tota activitat política per tal que puguis escriure" em va dir.

"No és el fet d'escriure -li vaig respondre- ; és el fet d'escriure el que vulgui, amb tota llibertat; de poder jutjar, acusar si cal. Ésser d'un partit polític em privaria d'això. Cap partit polític no permet l'absoluta llibertat als seus afiliats, etc. etc.". -"I qui ets tu per a jutjar, acusar?" em podria haver respost ell, però no ho va fer. La meua decisió l'impressionà, et pour cause ..." (Ressonàncies, 457). Deixo, senzillament, a la consideració del lector, la vàlua d'aquests mots, en cas que haguessin estat pronunciats de debò.

IMATGE MORAL DE TERRAGADA

Fóra interminable el florilegi d'esments malèvols que Puig i Ferrer dedica a Terragada (Tarradellas) al volum VII (Les Profanacions) i XI (Pel camí dels desgreuges) de El Pelegrí Apassionat. Fóra tan interminable com inútil, perquè els temes s'hi repeteixen amb una freqüència obsessiva. Miraré de repartir-ne uns quants esments per tal que es vegin els punts més vistents on Puig i Ferrer volia atacar Tarradellas. L'ambició de poder, el fet d'haver estat la mà dreta del president Companys (cosa que el curriculum polític que he resumit abans confirma i no és cap deshonor per a ningú), la manca d'escrúpols, la fredor i solitud moral que Puig i Ferrer li suposa, són motius que es repeteixen assíduament com en una fuga de Bach. L'ambició de diners, de riquesa, els famosos diners de la Generalitat, són un altre tema en el qual el protagonisme de l'autor de la novel·la hi és directe i notori, i per això el tractaré de banda. Ara comencem l'antologia pel començament.

De fet, l'aparició de Tarradellas al cicle novel·lístic s'escau a la darrera part de Les Profanacions, al capítol titulat "L'aventura de Galidònia o els violents". Galidònia és Catalunya, i els galidons són, naturalment, els catalans. Tot el capítol, que figura que és una confessió de Janet Masdéu a la seva amant parisenca Mari-Stella, ve a ésser un resum tan novel·lístic com pintoresc

de la història de Catalunya en temps de la República. Al començament de la història de Galidònia, Puig i Ferrer -és a dir, Janet Masdéu- confessa les seves trifulgues amoroses a París el 1940, que foren tan sorolloses i que omplen gairebé del tot els volums VIII (Els amants enemics), IX (La traïció de Llavaneres) i X (El Penitent), justament els que s'intercalen entre els dos on apareix Tarradellas. No és pas qüestió de parlar d'aquestes aventures de París, ara i ací, però sí que caldria reproduir-ne un paràgraf del començament que dóna idea de com Puig i Ferrer mai no volgué considerar les seves disbauxes de maduresa com a malalties senils que degueren ésser : " A París fou sotraguejat (Janet Masdéu, és clar) per la darrera passió salvatge de la seva vida. Terrible passió amorosa que el portà al caire del crim i el submergí en un infern d'on -qui en surt- hom remunta a més alt d'ell mateix per atényer el seu destí. Alguns han parlat de passió senil. No podem acceptar una tal versió. No la rebatrem pas nosaltres : deixarem parlar els fets. Ells ens diran que quan Janet morí ni en el seu físic, ni en el seu esperit, ni en les seves facultats mentals, res no hi havia de senil" (Les Profanacions, 409).

I més endavant comencen els comentaris sobre Terragada-Mascarell, en diàleg entre Janet i la seva amant : "No hi ha ningú responsable (a Catalunya). Comparet només xerra, i que me'l deixin regalar-se amb la seva Toneta. I qui mana, qui governa? Mascarell dóna la cara i és una mascarada. Però l'eminència grisa, el titellaire que mou els fils de tot i de tots, és Terragada. -I qui és aquest?- Tu ho hauries de saber. El més ambiciós i el més poc escrupolós de tots els aventurers. Quan un home mou els fils amagats d'una política, d'un Govern; quan el qui realment fa i desfà en la política d'un poble no dóna la cara, perquè no vol assumir responsabilitats, ja pots dir que aqueix poble està perdut. Terragada és qui talla el bacallà a casa nostra i Comparet, Mascarell... i el grandiloqüent Gentil no són sinó ninotets a mans de l'home del soterrani, realment gran aquest, però com més gran més perillós per al nostre poble.

Aquest Terragada és un monstre fred d'ambició" (Les Profanacions, 435-436); "Terragada! És un dimoni, quan vol... Un home jove, intel·ligent, ambiciós, que es concentra en les seves ambicions, i fuig de les dones, de l'amor, de la vida sentimental per no distreure's de la seva obsessió. És terrible, és demoníac; d'ell ho pots esperar tot." (Id. 543); "M'han dit que és l'animeta del President. Conseller privat? Home d'influència damunt d'ell? Home extraordinàriament actiu quan sembla que el President és abúlic per a l'acció? ... M'han fet suposar, però, que aquest home té a la mà el President. També m'han dit que s'entén amb els anarquistes ... " (Id., 543); "Terragada tenia la dèria de fer-se amb artistes, homes de lletres, intel·lectuals. Els cobrava, els volia conèixer, fregar-s'hi, com si del contacte amb ells alguna cosa de llur talent se li hagués d'enganxar. Jo crec que els envejava, observà Janet. S'acostava a tothom que no era comú. Sense cultura, sense il·lustració, feia l'esponja pertot arreu, escoltava amb els ulls atents, xuclava, es xopava dels sucus que creia substanciosos, fos el que fos, i això prova que no és un home vulgar" (Les Profanacions, 566); "I aquest home, aquesta gran figura, que és Terragada, no tenia orgull, ni amors propis de vanitat -o els sabia reprimir dintre el seu cor-; sabia quedar-se a l'ombra, perquè tenia una gran ambició, una freda passió d'ambició, com t'he dit abans: de cop, la de fer-se immensament ric, perquè riquesa és poder. Ell sabia que poc a poc se'ls ficaria tots a la butxaca; sentia que tots, comparats amb ell, serien una colla de ninots dels quals ell, la gran figura freda i voluntàriament reprimida i cultivada en secret, tindria els cordills per a fer-los ballar al seu gust. Jo veig en aquest home un personatge shakespearà o balzacià, digué Janet tot greu. (...) Passió freda i dura dintre l'ombra. Anul·lar tot caprici, tota vanitat i viure per a allò que és essencial: la riquesa, el domini, el poder, i esperar que els altres vagin caient" (Les Profanacions, 570); "Aquella nit em vaig adonar que ningú no estimava Terragada, tot i que molts l'adulessin, el volguessin dels seus i, més tard, el destí d'aquest home se m'ha aparegut així: el de no ésser estimat de

ningú, malgrat ésser adulat i buscat per tants. De vegades el planyo; planyo la seva solitud moral, la solitud del seu cor i de la seva ànima que jo crec que ell sent, enmig de la seva puixança que li atreu tanta gent, però no els cors. Ha volgut ésser massa poderós per damunt dels altres, i el càstig és la seva solitud, el càstig de no haver pogut estimar ningú. Quan un home de la humanitat de Gentil diu que ell està al costat de Terragada i que mai no se li oposarà en res, però que no el pot estimar, no veig ningú més que li pugui tenir amor" (Les profanacions, 574).

El lector que haurà tingut la paciència d'anar seguint aquesta selecció de textos ja es farà càrrec de la veracitat que contenen i de la intenció de l'autor en dibuixar determinats trets. És que un home polític, essencialment polític, no ha de tenir ambició de poder? Pensar-ho altrament fóra absurd. Però és el cas que Puig i Ferrer també en tenia d'ambició, i grossa: de poder, de diners, de glòria literària; i qualsevol que destaqués en algun dels terrenys on ell es movia li feia ombra o tenia l'obsessió que li'n feia. Ja parlarem, per acabar, de la qüestió dels diners, fins ara només apuntada. Prosseguim, de moment, amb la tria de textos, ara ja corresponents a l'onzè volum, i darrer publicat, de El Pelegrí Apassionat. Ací, juntament amb les ja vistes i repetides de Les Profanacions, apareixen d'altres facetes no menys interessants.

Per començar, reconeix l'envergadura política de Terradelles: parlant d'altres, Puig i Ferrer diu que "l'únic d'envergadura política és Terragada" (Pel camí dels desgreuges, 225). Però torna a sorgir el fantasma de la mà esquerra del President: "Terragada no volia res per poder-ho ésser tot... Els temps eren difícils; més que no pas difícils, dolents i comprometedors: era el temps dels xerraires i de les musiquetes patriòtiques de Gentil. Ell esperava la seva hora, la del desastre que preveia de lluny. Mentrestant era l'eminència grisa, el conseller privat del fantasma xerraire i gesticulador, del segon President. Era, si ho vols més clar, un Rasputin dins un soterrani,

sense altre vici que la set de dominar des de sota, xuclar i posseir forces i riquesa en secret, tot preparant la seva hora per a ésser-ho tot" (Pel camí dels desgreuges, 235); "Veia Terragada i Mascarell com dos lleons afamats, barallant-se per un tros de carn podrida i pudent del poder polític, que a l'exili no era tal poder, sinó sòrdida i inhumana intriga política ..." (Id. 268).

L'afany de poder, la pruija de tornar a governar un cop acabada la guerra, fan dir a Puig i Ferrer coses com les següents, referides a Terragada-Mascarell : "El veia frenètic, nerviós, com malalt. Ell suposava que era a causa del gran esforç que la situació, la guerra li exigien. Però jo vaig descobrir que no era això. S'impacientava que la guerra durés tant, de no poder fugir com els altres que ja sabem. I un dia se li escapà : "Que guanyi d'una vegada el dictador! Triga massa i un hom ja veu que tot és dat i beneït : si un hom podia ajudar-lo a guanyar..." (Id. 508) ; "Ell ja devia tenir el paquet fet llavors, i es delia per fugir a França, a fruit en pau dels seus milions. Jo he dit : "Primer, el dictador" precisament per indignació contra el que veig que farien Mascarell i Terragada si s'ajuntaven per governar el dia que fos. I ara ve l'essencial. Em consta de Mascarell... que res no li fa més por que haver de tornar a casa nostra. Envellir i morir a l'exili no l'espanta. Sabeu davant de què tremola, i jo crec que això sol el té malalt? Doncs que, de tornar allà baix per la causa que fos, pogués governar un altre que ell. I vet ací per què es diu com tu : "Primer el dictador, si un altre m'ha de prendre el govern" (...) Tots volem salvar la Pàtria ... Però jo, jo sol! Que la pugui salvar un altre i governar-la, la preferim perduda a les mans del dictador." (Id. 508-509). I lligant amb tot plegat : "No en sortirà res de bo! ... Són dos ambiciosos irreductibles, per bé que d'ambició de poder personal : ambició pel bé del seu poble, cap. Tots dos tenen tremp de dictador" (Id. 533). I per acabar el capítol de l'ambició i la fredor : "Hi ha dos homes en Terragada : el fred i calculador que dissimula, com una estàtua incommovible, les seves ambicions personals, i llavors no parla gaire, i el que, de sobte, es torna un volcà en erupció que llença a fora la

lava ardent de la seva monstruosa passió de poder, de lava que crema i devora tot el que troba al seu pas. Aviat el veuria amenaçador" (Id, 578).

Hem vist al seu moment el projecte de Puig i Ferrer de fer desaparèixer Terragada a mans dels alemanys, tot donant-lo per mort i deixant les mans lliures al seu "doble" Mascarell, i la reaparició posterior de Terragada amb la baralla final entre els dos personatges que en són un. No fatigaré al lector amb els fragments, llargs, de tot aquest procés tal com el plasmà finalment l'escriptor; apareix a partir de la pàgina 60 de Pel camí dels desgreuges. Ens queda, però, pendent la "qüestió dels diners" que tant obsessionà Puig i Ferrer els darrers anys de la seva vida, fins al punt que es pot ben dir que l'afany de justificació personal que presideix la novel·la hi és basat.

ELS DINERS DE LA GENERALITAT

La qüestió dels diners, de la caixa de la Generalitat, és un afer tèrbol, que ha fet vessar molta tinta i ha provocat polèmiques molt agres. És possible que mai no s'arribi a saber la veritat de tot plegat: en primer lloc perquè alguns dels probables "implicats" en la cosa ja han desaparegut, i en segon perquè els altres, o alguns dels altres, han carregat els neulers damunt els companys que compartiren l'administració dels cabals públics del Govern autònom. No tinc cap mena d'interès a ficar-me en aquest afer tan vidriós; però com que les repercussions diguem-ne literàries han arribat al carrer, no crec pas sobrer d'examinar, ni que sigui molt superficialment, allò que en pensa i afirma Puig i Ferrer i allò que en reflecteix a la seva gran novel·la.

Vegem, d'antuvi, uns quants textos, tots ells compresos al volum onzè de El Pelegrí Apassionat. "Aquest (Mascarell) va corrompre tothom, ho robà tot, ha traït més que ningú, és el gran culpable que els catalans no podem perdonar mai. Mascarell i el seu segon, Terragada. Terragada de vegades feia de segon; de vegades, de primer. Terragada i Mascarell es van partir

els milions, com quan els convenia a tots dos feien semblant de partir-se el poder : la qüestió era treure's responsabilitats del damunt, fer veure que l'un carregava el mort a l'altre, però per a repartir-se milions sempre anaven ben units" (Pel camí dels desgreuges, 19). Una altra relació, en la qual ja s'autoimplica Janet, és a dir, Puig i Ferrer, i que no reproduïxo perquè és massa llarga, la trobarà el lector a partir de la pàgina 453 del volum esmentat. Però el sentit de culpabilitat -i de justificació- de Puig i Ferrer mateix troba una sortida ben original en unes frases que no em sé estar de reproduir. Parlant amb Josep, l'antic company retrobat, que ja sortí a Camins de França, li explica una acusació que li fa Terragada : "-Doncs m'acusava, va dir, d'haver fet el pitjor mal a la meua pàtria en confessar ací i allà el secret de com em vaig fer ric. Perquè veuràs que em va dir : -"No hi tenies dret, a provocar un escàndol. La pàtria és sagrada. En aquestes circumstàncies fer dubtar de la integritat de certs homes, quan la pàtria perillava a les mans del dictador, és un crim. I aquest crim, tu l'has comés. Perquè si de tu, que no eres gairebé res es política, tothom ja sap que t'has fet tan ric, que no pensaran dels altres patriotes, més elevats en la política, dels veritables responsables, dels homes de la situació de llavors, en realitat els més representatius? Per les teves raons, que ni vull saber, per les teves falòrnies personals, no tenies dret a donar lloc que suposin de tots nosaltres que hem fet el mateix que tu. El que és jo, ja t'he renegat : no comptis amb mi per a res : mai més!" Jo callava de moment, però la processó m'anava per dins. "Jo m'he limitat a confessar el meu, em diràs. Oi que em diràs això? T'ho veig a la cara. Doncs jo he anat més enllà : jo t'acuso d'abús de confiança i de traïdor a la pàtria : tu t'ho has buscat " (Pel camí dels desgreuges, 557-558). No es podria trobar una acusació més forta contra ell mateix -Puig i Ferrer- ; és allò del masoquisme de què parlava al començament. Però tot seguit continua : "Vosaltres, tots vosaltres, li he dit (i em referia, ja ho pots comprendre, a Mascarell, a Cercós, a Gentil i companyia tant com al mateix Terragada) ; vosaltres el que voleu és aparèixer amb les mans netes quan les teniu més brutes que jo. I tot per què? Per tornar allà

a baix, si és que hi podeu tornar, com uns purs, com uns màrtirs ...

Terragada! li he cridat ; de màrtir, no n'hi ha sinó un, i vosaltres encara el profaneu explotant la seva memòria per als fins inconfessables que el nostre infeliç poble no sap descobrir ; però un dia potser us coneixerà". L'hauries vist aixecar-se, amb el cap dret com una serp, però tot vermell de ràbia i calent de verí. Ell, de natural tan fred, treia foc pels ulls. Em pensava que la nostra entrevista acabava aquí. Jo també m'he aixecat tan ràpid com ell i amb la mateixa vivor. "Si vols que no parlem més ... " li he dit, i em mirava la porta, feia semblant d'anar-hi. De sobte s'ha tornat blanc com un mort. "Seu, m'ha dit". Ell s'ha assegut, silenciós. Jo, sense dir res, he fet com ell. I llavors l'he tornat a veure més fred que abans. Avui, la seva fredor és espantosa : porta a la cara la fredor de tots els morts que deu haver vist a Alemanya i a Rússia (al.lusió concreta al mite de la desaparició esmentat abans). Tot ell està consumit d'ambició i d'orgull. Ha tornat d'Alemanya i de Rússia (on, és cert, ha corregut perill de mort) amb una ambició i amb un orgull glaçats que fan estremir. He tingut la sensació que tots els horrors dels camps de concentració que deu haver vist, els porta dintre seu i que ja no li fan basarda ni angúnia. Vols que et digui la veritat? Ara em penso que seria ell qui infligiria als altres els horrors d'aquests camps, si li calia, per satisfer la seva ambició monstruosa... Se m'han glaçat les sangs. Als seus ulls no he vist res de bo. Quan, més tard, li explicava que me'n vaig a la meua terra, sense dir-li les més íntimes i més pures ànsies que m'hi fan tornar, ha fet una ganyota sinistra i m'ha dit : -" I allà xerraràs, allà faràs mullader... ! M'agradaria que t'afusellessin en passar la frontera! "M'ha fet por. Vols creure que m'ha semblat veure'l capaç de denunciar-me per fer-me afusellar? En aquests casos les línies de la fesomia se li desfiguren, els ulls se li entelen com d'una boira... però quina mena de boira! En lloc d'amagar-te'l, te'l fa veure més clar, és a dir, te'l fa veure com és : amagadís, fosc. Llavors també torça la boca, i això l'acaba de desfigurar. I quina descoberta que he fet! Tan diferents com són pel físic i, de sobte, se m'ha aparegut com el doble de Mascarell. Sí, pel moral, per l'orgull, per l'ambició, són com dos

germans siamesos. És la nostra miserable política personal que crea aquesta mena de monstres, o és perquè ells són així, que es fan els amos de la nostra política?" Etcétera. (Pel camí dels desgrecs, 557-560).

Que se'm perdoni la llarga cita, però l'he creguda interessant de cara a explicar la mena de mania persecutòria que patia Puig i Ferrerter quant el famós afer dels diners de la Generalitat. Ja he dit que era ben lluny de la meua intenció d'aprofundir en un afer tan tèrbol la veritat del qual potser restarà inconeguda per sempre. Però vull remarcar alguns fets i corroborar-los amb les declaracions de Puig i Ferrerter mateix. Quan marxà de Catalunya al cap de poques setmanes d'haver començat la revolució i la guerra, anà a París amb una missió oficial financera del Govern de la Generalitat. Tot seguit es desfèu de la política, on havia ocupat un lloc subaltern -com ell mateix confessa en un paràgraf ja reproduït- i es dedicà ben aviat a la seva màxima obsessió : la gran novel·la-riu que és l'objecte del meu treball. Acabada la guerra, la caixa de la Generalitat atengué les despeses i els sous dels consellers i dels diputats del Parlament de Catalunya; un testimoni gens suspecte de mixtificació -al contrari, home d'honoradesa personal i pública fora mesura- com Antoni Rovira i Virgili, en dóna alguna clarícia en el seu llibre Els darrers dies de la Catalunya republicana (reeditat a Barcelona, Curial, 1976). Però sembla que una part important dels cabals públics que fou confiada a Puig i Ferrerter no fou esmerçada en allò a què s'havia destinat. D'ací provenen les acusacions mútues i ací rau el misteri.

Deixem parlar Puig i Ferrerter mateix, tot justificant-se mentre escrivia alhora El Pelegrí Apassionat i el seu diari : "I per això hauré treballat acarnissadament durant onze anys. Mentrestant, a París, quan jo n'era lluny, a la Turena, a la finca de Ventura Gassol, que se n'havia anat a la Côte d'Azur, fugint dels alemanys, i me n'havia confiat l'administració, mentre jo tot treballant com un pagès, anava escrivint la meua obra, silenciosament i allunyat de París, a París la calúmnia, la difamació, la infàmia treballaven contra mi. Suposaven que amb uns diners robats a Catalunya jo havia fet vida de ric

disbauptat a París. A veure quin disbauptat hauria pogut escriure una novel·la composta de dues novel·les ... un poema de milers de versos, uns centenars de sonets i començat l'assaig filosòfic "La Possibilitat". Sols essent un d'aquests grans tiparrassos amorals i creadors del Renaixement jo hauria pogut portar de front una vida de disbaupta i de gran treballador intel·lectual. Però, malauradament, no sóc aquest tiparràs. Què més voldria jo? Car sempre he sentit la temptació de la vida, ensems que la passió i l'ambició d'escriure una vasta novel·la capaç de durar. I m'ha calgut renunciar a la vida de la carn (quan encara la carn era ben viva en mi), per escriure l'obra dels meus somnis d'escriptor. Però anem a pams. Primer de tot, els meus diners no foren robats a Catalunya. Em foren donats pels qui regien Catalunya en els darrers temps de la nostra guerra civil, quan el govern de Catalunya ja s'ho veia tot perdut. La memòria de Companys, la seva vídua Carmeta, Ventura Gassol, Josep Tarradellas, Martí Esteve, Joan Casanoves, Prunés, la memòria de Lluhí i Vallescà i altres, força d'altres, que no vull anomenar, ja que no tracto de fer escàndol sinó de dir la veritat tal com fou, tots aquests que anomeno no em podran desmentir, ni crec que ho puguin intentar, perquè van rebre almenys tants diners com jo. La repartició es va fer a la pensió on jo estava, el "Family Hotel" de la rue Cambon. M'he oblidat de citar Josep Espanya, també allí present, que va rebre la mateixa quantitat que els altres i jo. Jo tenia guardats els diners per a tots. Durant temps, jo havia estat el pagador i l'home de confiança de la Generalitat a París. Tarradellas m'envià com secretari i revisador dels meus comptes el seu fidel, escrupulós, exigent i minuciós Josep Roig. Els meus comptes foren enviats a la Generalitat i aprovats pel Govern, que els trobà justos, perfectes, d'home decent, honrat. Mai ningú, ni Tarradellas, ni Companys ni Gassol, ni cap membre del Govern de la Generalitat, ni l'escrupulós exigent senyor Bosch, alt funcionari de la Generalitat, m'ha acusat d'haver robat ni un cèntim, ans em feien honor per la meva netedat durant tot el temps que vaig administrar diners de la Generalitat a París.

"Anem encara a pams. Durant tres anys vaig estar apassionat per una

dona a París. Vaig fer vida d'apassionat enganyat i traïcionat a París. No mai, però, vida de disbauxat ni de viciós. Vida de sofriment i de gelosia pròpia de l'apassionat gelós que jo vaig ésser durant tres anys a París. Vingué el drama amb aquesta dona i l'escàndol (vegeu La traïció de Llavaneres, vol. IX de El Pelegrí Apassionat, dedicat a aquest tema). I això em va perdre (...) I això (vol dir els pocs diners que donava a la seva amant, i el drama i l'escàndol als quals no em referiré) provocà el drama i l'escàndol que m'ha fet tant de mal, que després ha estat tantíssim explotat contra mi. Però després de l'escàndol, ja l'any 38 a Le Havre, on vaig anar a viure amb la meva família, vaig comprendre que em calia renunciar a la meva passió d'amor (que encarala sentia), i la vaig superar, sublimar o transcendir, per dir-ho filosòficament, en amor i passió per l'obra d'escriptor que jo sempre m'havia sentit cridat a fer, des d'adolescent. A Le Havre, doncs, vaig començar a deslliurar-me de la meva horrible passió d'amor per aquesta dona, vaig començar l'obra que m'ha tingut en apassionat treball i solitud creadora durant onze anys i que tinc pròxima a acabar, car ja n'estic al final. "

"He pogut escriure aquesta obra amb la relativa llibertat econòmica que m'ha vingut d'uns diners que són de Catalunya, i que jo mai no havia tingut. Amb aquesta obra, doncs, pretenc tornar a Catalunya el do que ella m'ha fet. Que se m'excusi la pretensió. I més que pretensió és ambició, aspiració. Si m'he errat, que em perdonin Catalunya i els bons catalans. Jo hauré fet això, aquesta obra, perquè he tingut una certa llibertat econòmica que, altrament, si m'hagués hagut de guanyar la vida amb no sé quins treballs, no l'hauria poguda fer. Repeteixo que aspiro a tornar a Catalunya, amb aquesta obra, més del que ella m'ha donat, i insisteixo a dir que tot el que em fou donat ho fou amb coneixement dels esmentats prohoms que reberen igual quantitat que jo i que res no he robat a Catalunya ni a ningú. Cap d'aquests prohoms no podrà dir el contrari sense mentir. Ni puc imaginar que ho faci cap d'ells. Ara, que em deixin acusar de lladre a mi sense sortir en defensa meva, és allò dels burgesos catalans : "No cremen més

que convents" i allò altre tan catalaníssim : "El que no es cou per tu, deixa-ho cremar".

"Aquestes coses em calia escriure aquí per la meva defensa abans de la mort. Per mi mateix ja saben algunes altres personalitats com la cosa dels diners (subratllat de l'autor) anà. Ho he escrit a diverses persones que em mereixen respecte per diverses raons. I el mateix escrit, exactíssim, l'he tramès a Tarradellas i a Ventura Gassol. Tothom callà i em deixen acusar de lladre únicament a mi. Molts, si no tothom, saben la veritat, se la diuen de boca a boca, però ningú no la diu públicament. I és just que els catalans que han sofert a l'exili i els que encara hi sofreixen ens acusin a tots, però no a mi sol. És justícia dir la veritat de tots, justícia que els catalans ens fiquin a tots els del repartiment (subratllat de l'autor) en un mateix sac. Però els altres volen aparèixer purs, immaculats -els nostres honorables-; i a mi que, humanament, catalanament, dic la veritat autèntica, d'home autèntic, em deixen sol d'ençà que he parlat, cada dia més sol, cada dia més apropats a la calúmnia, la difamació i la infàmia, i cada dia més allunyats de mi. Jo, però, tinc una consolació que no tenen ells. Amb els diners de Catalunya jo he fet la vasta obra de què estic parlant. Ells no han fet res per Catalunya llevat de xerramecar o d'intrigar com en els deplorables temps de la Generalitat. Els uns s'han dissipat en innecessaris i vanitosos luxes i altres s'han enriquit més, ells saben com. Jo m'he envoltat de privació, austeritat i silenci per escriure aquesta obra, vull dir del dia que vaig començar aquesta obra. Temporalment potser passaré per un mal home i un mal català, temporalment apareixo com un vençut. Sols aquesta obra serà la meva redempció, com ja ha escrit algú. Redempció a la qual aspirto com a home i com a català. Això em calia escriure aquí per a la bona memòria meva" (Ressonàncies, 709-712).

M'he permès de reproduir in extenso aquesta confessió de Puig i Ferrer per tal com explica moltes coses que ajuden a comprendre l'ansia justificatòria de la seva bescantada actuació. La relació, en certs moments, s'allunya força

de la realitat històrica. Durant l'administració de la finca de Saint-Martin-le-Beau que posseïa Ventura Gassol, Puig i Ferrerter hi escriví els primers volums de El Pelegrí Apassionat. Els personatges que esmenta com a receptors dels diners de la Generalitat és possible que siguin certs; però el fet que el "repartidor" fos Puig i Ferrerter no l'afavoreix gens a ell. No parlaré més de l'"aventura" amorosa de París, que justament no s'escaigué abans de 1938, com ve a dir ell mateix, sinó l'any 1940, segons testimonis documentals que posseeixo i que són d'autenticitat irrefutable. Que Puig i Ferrerter no usà rectament els diners de la Generalitat -no els que diu que repartí sinó els que s'endugué el 1936- és un fet també documentable. La llista fóra massa llarga i m'excuso d'ampliar-la. Tot plegat -sobretot la llarga cita amb què cloc el present assaig- demostra una vegada més el cas que s'ha de fer de tot allò que Puig i Ferrerter digui d'ell mateix. Realitats i fantasies, afany de justificació i d'autoacusació. El complex etern de Puig i Ferrerter, en un mot. Només cal que el lector pari atenció en el paràgraf de Ressonàncies que acabo de transcriure per tal que se n'adoni. Hi veurà tota l'obsessió de Puig i Ferrerter per a justificar certes coses injustificables; hi veurà la prujja d'acusar d'altres de fets que només pertanyen a ell; hi veurà, finalment, l'etern afany d'aparèixer com heroi tot restituint a Catalunya, en forma d'obra literària, allò que, segons que diuen, s'aproprià amb no massa justesa. Però cal tenir present que Puig i Ferrerter es considerava per damunt del bé i del mal i tots els seus actes eren perfectament justificats als seus ulls propis. L'opinió contemporània de Catalunya, però, no comparteix aquests punts de vista tan personals, i el diccionari biogràfic Albertí, tan apreciable per tants motius, diu això: "Poc després d'haver esclatat la guerra del 1936 i nomenat Conseller d'Assistència Social fou enviat a París amb missions diverses encaminades a obtenir ajuda de l'estranger en aquella situació crítica. Fou protagonista d'alguns escàndols que li tancaren totes les relacions, encara que eren de caràcter personal i no pas polític, i restà a la capital francesa retenint indegudament algunes de les sumes que li havien estat confiades pel govern català. Alhora ressentit i presa de remordiments, començà a escriure, a tall de rabiosa confessió i de sàtira duríssima i apassionada, la gran novel·la-riu El Pelegrí Apassionat".

(Diccionari Biogràfic Albertí, s. v.)

F I N A L

I prou, per ara. Em penso haver donat una idea prou entenedora d'allò que és i representa El Pelegrí Apassionat; un estudi minuciós demanaria tot un volum. L'obra, començada a escriure el 1940, encara no ben estructurada del tot fins a 1946 -el 1947 Puig i Ferrerter es dedicà sobretot a compondre els centenars de sonets de La Complanta de Janet - i anunciada a la "Revista de Catalunya" el 1947 mateix, no quedà enllestida fins el 19 de març de 1952, segons el diari de l'autor. Puig i Ferrerter, que tanta obsessió tenia per a acabar-la, la va veure llesta; però només en pogué veure publicats els dos primers volums. A partir del setè, el text fou esporgat, generalment amb bona fortuna, per Josep M. Corredor, amb la qual cosa la novel·la quedà alleugerida de reiteracions i d'enfarfegament inútils. Resta per publicar el dotzè volum -Ascensió-, l'edició del qual esperem amb frisança. Els altres volums, editats a Perpinyà, ja són rareses bibliogràfiques, a hores d'ara, i caldria que ho deixessin d'ésser. Ja han passat prous anys perquè el nostre públic lector pugui valorar com cal i sense apassionaments de cap mena l'obra magna de Puig i Ferrerter. Només un tros d'estudi com el que acabo d'escriure sobre un dels personatges que apareixen a la novel·la donaria molt més de si amb les connotacions escaients. Imagineu, doncs, què fóra un estudi exhaustiu dels dotze volums!

El lector, a través dels textos exhumats i dels comentaris que hi he fet quan calia, s'haurà adonat de la mena especial d'antipatia que Puig i Ferrerter explicità contra l'honorable President de la Generalitat de Catalunya, Josep Tarradellas i Joan que, tot exercint exemplarment el seu alt càrrec, al moment que escric protagonitza un paper de primer ordre dins el redreçament polític i el retrobament nacional de Catalunya. A ell, tot el respecte, l'admiració i

l'adhesió. Que els fragments adversos de El Pelegrí Apassionat que Puig i Ferrer li dedica siguin considerats d'ara endavant com a pura matèria literària. Cal fer justícia al president Tarradellas per la seva acció tenaç, silenciosa i eficient a favor de Catalunya, i a Puig i Ferrer per la voluntat de justificació -encertada o no- que demostrà fins a la fi dels seus dies. Han passat anys, ha plogut molt, s'han esdevingut massa coses per tal que el nostre país miri més cap endavant que no pas cap enrera. I la divulgació de El Pelegrí Apassionat, obra tabú fins fa pocs anys a Catalunya, fóra un element essencial per a desmitificar actituds i per a restablir, dins el possible, la veritat de molts fets que, tot i relativament llunyans, encara ens afecten plenament.

XAVIER FORT I BUFILL